

הישיבה ותפקידה בישראל

פתיחה

הזכרת השם 'ישיבה' מעוררת אצל כל מי שאי פעם נכנס בשעריה רגשות עמוקים ועזים של געגוע לאותו אולם בית המדרש, בו יושבים עשרות או מאות אנשים והוגים יחד בתורת ה'.

ישיבה היא חבורה של תלמידים המתרכזים סביב לרבניהם ומבקשים תורה מפיהם. ישיבה היא מקום בו התלמידים מקשים, מתווכחים ואפילו נלחמים, עד שבסופו של דבר הם מחכימים את רבניהם, את חבריהם ואת עצמם, והתורה מתלבנת ומתבררת מחדש מבין כולם.

זוהי תמונתה של הישיבה כפי שאנו מכירים אותה. אולם יש מקום ללמוד מהי משמעותה העמוקה של הישיבה, ומהו תפקידה של הישיבה בישראל. ולוואי שמתוך הבירור הזה נלמד משהו על בניית בתי המדרש שלנו, כך שיהיו ראויים להיקרא בשם 'ישיבה'.

א. 'מימיהם של אבותינו'

הגמרא במסכת יומא (כח, ב) מלמדת אותנו פרק על קדמותה של הישיבה בישראל:

אמר רבי חמא ברבי חנינא: מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם. היו במצרים – ישיבה עמהם, שנאמר "לך ואספת את זקני ישראל" (שמות ג, טז), היו במדבר – ישיבה עמהם, שנאמר: "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל" (במדבר יא, טז). אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר "ואברהם זקן בא בימים" (בראשית כד, א). יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר "ויהי כי זקן יצחק" (שם כז, א). יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר "ועיני ישראל כבדו מזקן" (שם מח, י). אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר "ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו" (שם כד, ב) – אמר רבי אלעזר: שמושל בתורת רבו. "הוא דמשק אליעזר" (שם טו, ב) – אמר רבי אלעזר: שדולה ומשקה מתורתו של רבו לאחרים.

קריאה ראשונית של הגמרא ביומא מעלה קושי: וכי עצם אזכורן של המילים 'זקן' או 'זקנים' מלמד כי באותו המקום היתה קיימת ישיבה ואותו אדם שנקרא 'זקן' היה חכם?¹

ב. אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה

על מנת להבין את משמעות המושג 'ישיבה' נתבונן תחילה בישיבה הראשונה בתולדות העולם – ישיבתו של אברהם אבינו. על עצם קיומה של ישיבה בביתו אברהם אבינו לומדת הגמרא ביומא שצוטטה לעיל מהביטוי 'ואברהם זקן'. נברר לעצמנו מה היה עניינה של זקנת אברהם וכיצד היא קשורה לקיומה של ישיבה בביתו של אברהם אבי האומה.

רבותינו במדרשיהם למדו אותנו כי זקנתו של אברהם לא באה לו מעצמה, אלא על ידי בקשה מיוחדת:

אמר ר' יודה בר' סימון: אברהם תבע זקנה, אמר לפניו רבון כל העולמים אדם ובנו נכנסים למקום ואין אדם יודע למי יכבד, מתוך שאת מעטרו בזקנה אדם יודע למי יכבד, אמר לו הקדוש ברוך הוא חייך דבר טוב תבעתה וממך הוא מתחיל, מתחלת הספר ועד הנה אין כתוב זקנה, וכיון שעמד אברהם אבינו נתן לו זקנה, שנאמר "ואברהם זקן".²

1. כמה וכמה פעמים מופיע הביטוי 'זקן' ביחס לאנשים, ואין שם ראייה לחכמה: אצל לוט נאמר "אבינו זקן ואיש אין לבוא עלינו כדרך כל הארץ" (בראשית יט, לא), אצל ברזילי נאמר "וברזילי זקן מאד בן שמונים שנה" (ש"ב יט, לג), הנביא בבית אל שהטעה את 'איש האלהים' נקרא זקן: "ונביא אחד זקן יושב בבית אל" (מ"א יג, יא) ובעלה של האישה השונמית נקרא זקן בפי גיחזי: "ויאמר גיחזי אבל בן אין לה ואישה זקן" (מ"ב ד, יד).
2. בראשית רבה (אלבק פרשה סה). וכעין זה במסכת בבא מציעא (פז, א): "עד אברהם לא היה זקנה, מאן דהוה בעי למשתעי בהדי אברהם – משתעי בהדי יצחק, בהדי יצחק – משתעי בהדי אברהם. אתא אברהם, בעא רחמי והוה זקנה, שנאמר "ואברהם זקן בא בימים".

ובסגנון חריף יותר במדרש תנחומא (בובר, חיי שרה ד): "בא וראה: מאדם ועד אברהם עשרים דורות ואין כתיב בהן זקנה אלא בו, היו מולידים בנים ובני בנים, ולא היו ניכרים איזה הבן ואיזה האב, והיו הבנים מכים את האבות ולא היו יודעין, שנאמר "ויכל בהבל ימיהם ושנותם בבהלה" (תהלים עח, לג), שהיו הכל שוין עד שבא אברהם ונתן לו הקדוש ברוך הוא את העטרה הזו שהוא עיטור לאדם כשהוא מזקין, ואימתי באה עליו? כשהוא עושה צדקה, שנאמר "עטרת תפארת שיבה" (משלי טז, לא), והיכן את מוצאה, "בדרך צדקה תמצא" (שם שם) מי היה זה? אברהם, שכתוב בו "כי ידעתיו למען אשר יצוה" וגו'.

הדבר פשוט שאברהם אבינו לא ביקש להיראות זקן על מנת להשיג כבוד או תהילה חיצוניים. מסתבר שאברהם אבינו רצה בזקנה כדי שבנו וצעירים נוספים ישכילו ללמוד ממנו את דרך ה', דרך הצדקה והמשפט. הדרת הפנים של הזקנה תחדד את הפרשי הדורות ואת כפיפותו של הדור הצעיר לדור המבוגר ממנו, כך יכפיפו הצעירים את עצמם לאברהם ויזכו ללמוד מתורתו ומחכמתו. כללו של דבר, הדרת פניו של אברהם באה לו כדי שהתלמידים היושבים לפניו יקבלו את תורתו.³

(בראשית יח, יט), א"ל הקדוש ברוך הוא: חייך, שאתה ראוי לזקנה, לכך נאמר "ואברהם זקן".

3. זקנה זו של אברהם הקשורה בהעברת דרך ה' יכולה להידרש על הפסוק כולו: "ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל", אותה ברכה הנקראת 'בכל' מתייחסת לפי דברי הגמ' ביומא (כח ע"ב), לתורתו של אברהם (שהרי על אליעזר עבדו נאמר: 'המושל בכל אשר לו' ודרשה על כך הגמ' 'שמושל בתורת רבו'). נמצא שאברהם נתברך בתורה גדולה ואת אותה תורה הוא מבקש להעביר לזרעו. ונראה שהדברים עולים גם מסופה של הפרשה שם אותו ה'כל' עובר ליצחק: "ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק: ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם".

הביטוי 'כל אשר לו' משמש על דרך הפשט לרכושו של אברהם, אולם בפסוק הבא אנו מוצאים שבני הפלגשים קבלו אף הם מתנות ומתנות אלו נגרעו מן הסתם מחלקו של יצחק.

שני פירושים נאמרו ברש"י ביחס לאותן מתנות: "נתן אברהם מתנות - פירשו רבותינו שם טומאה מסר להם. דבר אחר מה שניתן לו על אודות שרה ושאר מתנות שנתנו לו, הכל נתן להם שלא רצה ליהנות מהם".

לפירוש הראשון, בני הפלגשים קבלו מאברהם שם של טומאה. מסתבר, כי הסיבה שהניעה את בעל המדרש לפרש כך היא ההשוואה בין מתנתו של יצחק למתנת בני הפלגשים. אם יצחק מקבל את התורה ממילא בני הפלגשים אמורים לקבל שם טומאה. ניתן גם להציע כי בעל המדרש למד כי בני הפלגשים קבלו שם טומאה מלשון הפסוק במלכים א' (ה, י) "ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם" וחכמה זו נקראה בפיו של הדרשן שם של טומאה, לפירוש זה הלימוד הוא הפוך - אם מתנתם של בני הפלגשים היא חכמה חיצונית, על כרחך מתנתו של יצחק היא תורתו של אברהם.

לפי הפירוש השני הגורס כי אברהם נתן לבני הפלגשים את כל המתנות שקיבל מפרעה ומאבימלך [ובכלל אותן מתנות גם תולדותיהן ותולדות תולדותיהן] לא נותר לאברהם הרבה מה לתת ליצחק מעבר לתורתו ולחכמתו. אפשר גם שזו הסיבה ל'עניותו' של יצחק לפי שיטתו של אבן עזרא (בראשית כה, לד). בין כך ובין כך, 'כל אשר לו', שנאמר באברהם היינו תורתו וחכמתו.

נשוב אפוא אל הפסוק המגדיר את אברהם אבינו כ'זקן', נעיין בהקשר בו נאמרו הדברים ואולי נזכה להבנה מעמיקה יותר של מקום הזקנה בחיי אברהם ובקיומה של ישיבתו.

עיון בפסוק מעלה כי ציון עובדת היות אברהם אבינו 'זקן' קשור באופן מובהק לחיפוש האשה עבור יצחק.⁴ חיפוש האשה נועד לשם יצירת הדור הבא בבית אברהם. למדנו מעתה כי תפקידו של ה'זקן' הוא לדאוג להמשכיות קיומה של המסורת ולהעברתה לדורות הבאים. לאור הבנה זו הדרך לקביעתם של חכמים כי אברהם אבינו היה 'זקן ויושב בישיבה' קצרה מאד. אברהם מבקש גם על פי פשוטו של מקרא לדאוג להמשכיות זרעו, המשכיות שעיקר עניינה הוא לצוות את בניו ואת ביתו אחריו לשמור את דרך ה' (בראשית יט, יח-יט). הבנה פשוטה זו נתמכת כאמור בדברי המדרש על תפקידה של הדרת הפנים המיוחדת לזקנים שהחלה בימיו של אברהם.

על החיבור בין דרכו של אברהם לבין מחויבותו להמשכיותה של המסורת נאמרו הפסוקים הבאים:

ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גווי הארץ: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

למדנו אפוא כי תפקיד הישיבה הוא להעביר את מסורת התורה מדור לדור. כאמור לשם מטרה זו עצמה נועדה הזקנה ומשום כך התואר 'זקן' מתאים ביחוד לתלמידי החכמים מעבירי המסורת.⁵

ג. דמשק אליעזר

נדמה כי באותה הדרך יתפרשו גם דברי הגמרא ביומא על אליעזר עבדו של אברהם, שהיה 'זקן ויושב בישיבה'.

כאמור, אליעזר עבד אברהם מתואר בתורה כ"עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו". על הפסוק הזה דרשו חכמים כי אליעזר היה זקן ויושב בישיבה. מסתבר

4. כך הרי קראנו שם בפרשה: "ואברהם זקן בא בימים וה' ברכ את אברהם בכל: ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המשל בכל אשר לו שים נא ידך תחת ירכי: ואשביעך בה' א-להי השמים וא-להי הארץ אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרב: כי אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק".

5. הוכחה נוספת לכך היא הכפילות בפסוק בפרשת קדושים, שם נאמר: "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", ומכאן ש'שיבה' ו'זקנה' הם שני מושגים שונים.

שהביטוי "זקן ביתו" חוזר לאותו פסוק מכונן: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". לדרכם של חכמים, מלבד מסירותו של אברהם לצוות את בניו יוצאי חלציו על ההליכה בדרך ה' הוסיף אברהם והקים גם את 'ביתו'. בית זה היה למעשה ישיבה, בה התחנכו אנשי 'בית אברהם' הנספחים אליו ולדרכו, וראשה של אותה ישיבה היה אליעזר, הוא עבדו והוא 'זקן ביתו'. על בית אברהם וגדולתו למדנו מפי כתבו של רבינו הרמב"ם בספר המדע (עבודה זרה א, ג):

והתחיל (אברהם) לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוה אחד לכל העולם ולו ראוי לעבוד, והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא שנאמר ויקרא שם בשם ה' אל עולם, וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו וישב יצחק מלמד ומזהיר.

ואולי לכך מכוונת לשון הגמרא כי אליעזר היה 'דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים', לאחרים דווקא כלומר לאותם גרים. ואולי מסיבה זו השתמש המדרש בלשון: 'דולה ומשקה' המצויה במקרא רק אצל משה המגיע לבאר במדין ובנות יתרו מעידות עליו: "וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן". אותה השקיה הביאה בסופו של דבר להתגיירותו של יתרו ובני ביתו, ומשום כך אין כינוי ראוי יותר לראשה של אותה ישיבת גרים מאשר 'דולה ומשקה' מתורת רבו לאחרים. שמה ניתן להוסיף ולפרש כי אליעזר נשא על עצמו שני תפקידים במקביל: 'זקן ביתו' והמושל בכל אשר לו:

(1) 'זקן ביתו' - ראש הישיבה.

(2) 'המושל בכל אשר לו' - מנהלם הכלכלי של נכסי אברהם. ייתכן גם כי אותה ברכה שנתברך בה אברהם, 'בכל', היא ששימשה להחזקתה של אותה ישיבה גדולה, 'בית אברהם'.

6. בתנחומא ריש פרשת יתרו (סימן א) איתא שיתרו התגייר, וכן בויקרא רבה פרשת צו (פרשה ט אות ו).

ד. יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה

את היותו של יצחק זקן ויושב בישיבה למדה הגמרא מן הפסוק המופיע בפרשת תולדות (בראשית כז, א):

ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראת ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הנני.

הרצון לברך את עשו היה רק תוצאה אחת מ'זקנתו' של יצחק. הפרשה השנייה הסמוכה למעשה ברכת עשו וקשורה בקשר הדוק ל'זקנתו' של יצחק היא שילוחו של יעקב למציאת אשה. וכך נאמר שם בהמשך הענין (כח, א-ד):

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אתו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען: קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך: ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם.

פרשה זו דומה בסגנונה לפרשת שליחותו של אליעזר להבאת רבקה. אותה ברכה שנאמרה שם – 'זה' ברך את אברהם בכל', נזכרת גם כאן: 'ויתן לך את ברכת אברהם'. יצחק ממשיך בדרכו של אביו ודואג אף הוא להמשכיותה של המסורת. לשם כך שולח יצחק את יעקב בנו לבית לבן כדי להקים בית עם בנות המשפחה. שילוחו של יעקב לבית לבן מגיע לאחר שנות רווקות ארוכות (לדעת חכמים במדרש היה יעקב בן 63 באותו הזמן).

בשונה מעשו שהספיק באותן השנים לשאת כמה נשים, יעקב נותר ברווקותו. מסתבר כי רווקות זו נועדה לשם התמסרות ללימוד תורה בבית אביו. לפי הבנה זו רק בשעה שכהו עיניו של יצחק ובלבו עלה החשש כי הגיעה שעתו להיפטר מן העולם, הוא שולח את יעקב להקים את ביתו שלו. מעתה מוארת באור חדש אמירתם של רבותינו: 'יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה'. יצחק שלימד את יעקב בנו תורה, עשה כל שביכולתו כדי להבטיח את המשכיותו של בית אברהם על ידי נישואי יעקב לרחל ולאה והעמדת משפחה הראויה להעברת המסורת.

ה. יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה

גם אצל יעקב אבינו נזכרה הזקנה באותו ההקשר: "יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה, שנאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן".

נעניין בפסוקים הכתובים בפרשת ויחי (בראשית מח, י"א):

ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות ויגש אתם אליו וישק להם ויחבק להם: ויאמר ישראל אל יוסף ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך.

יעקב בזקנותו דואג אף הוא להעברתה של המסורת אותה קיבל מאביו ומסבו. משום כך יעקב מקפיד לברך את הבנים בלשון מיוחדת: "ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק" (שם שם, טז).

הפירוש הפשוט של ברכה זו הוא: על ידי אפרים ומנשה ימשיך להיקרא בעולם שמו של יעקב ושמות אבותיו,⁷ כלומר תורתם של שלושת האבות. לשון אחרת, בניו של יוסף ימשיכו להעביר את המסורת של דרך ה', דרך המשפט והצדקה לדורות הבאים.

אפשר שמשום כך הקדים יעקב את אפרים לפני מנשה. מאפרים עתיד לצאת יהושע בן נון שמילא תפקיד מכריע בשרשרת מסירת התורה לדורות עולם – 'משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע'. מכאן גם סמך למדרש תנחומא הסובר שאפרים היה עוסק בתורה לפני יעקב, שכך דרשו שם את מה שנאמר 'ויאמר ליוסף הנה אביך חולה':

"ויאמר ליוסף הנה אביך חלה". ארז"ל, אפרים אמר לו, שהיה עוסק בתורה עמו (תנחומא ויחי, ו).

ומסתבר שלדברים הללו נתכוון יעקב באומרו: "ראה פניך לא פללתי והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך".

יוסף, בן-זקוניו של יעקב, היה יושב לפניו ולומד מתורתו.⁸ בשעה שיוסף אבד ממנו, הצטער יעקב והתאבל על כך שלא זכה לממשיך ראוי מזרעו להעברת המסורת לדורות הבאים.⁹ מששלח יוסף את העגלות, הבין יעקב כי יוסף בנו חי,

7. נראה שזו גם כוונת הפסוק שנאמר בגירוש ישמעאל 'כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי **ביצחק יקרא לך זרע**'. יצחק יהיה זה שיקרא שמך עליו וכולם יאמרו זה בן אברהם.

8. כתרגום אונקלוס: "בן זקונים הוא לו – בר חכים הוא ליה".

9. יעקב ראה דווקא ביוסף בנה של רחל את הממשיך הראוי. אין כאן המקום להאריך בסוגיית זו, אולם תפיסתו זו של יעקב עולה ממקומות רבים ועוד חזון למועד לבאר את הדברים באריכות.

ולא עוד אלא שהתורה שלמד אצלו לא נשתכחה ולא אבדה.¹⁰ משום כך באותו הרגע חייתה רוחו.¹¹ זהו פשר העובדה כי בשעה שפוגש יעקב את יוסף טרם מותו, הוא מודה ומהלל בעיקר על זרעו של יוסף, הבנים הממשיכים באותה הדרך ולומדים ממנו את תורתו ותורת אבותיו. מסתבר כי בשל כך ראה יעקב את אפרים ומנשה כראובן ושמעון. תפקידם של הבנים הוא להמשיך את דרכו של האב. אפרים ומנשה היו תלמידיו המובהקים של יעקב, להם נמסרה תורתו והם עתידים להעבירה הלאה לדורות הבאים. נמצאנו אומרים שוב: ישיבתו של יעקב, ישיבה של מסירת מסורת אברהם ויצחק היתה, ועל נכדיו של יעקב תלמידי הישיבה נקרא שמם של האבות והם הם ממשיכי הדרך ושומרי המסורה.

ו. שבעים זקנים

כשם שנתבאר שאצל האבות ה'זקנה' ו'הישיבה' עניינן מסירת דרך ה' לדורות הבאים, כך גם אצל שבעים הזקנים וכפי שמובא בברייתא במסכת יומא: "היו במצרים - ישיבה עמהם, שנאמר לך ואספת את זקני ישראל". נעניין מעט במינויים של שבעים הזקנים, אותם אסף משה במצוות ה' (במדבר יא, טז-יז):¹²

ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אשר ידעת כי הם זקני העם ושטריו ולקחת אתם אל אהל מועד והתיצבו שם עמך: וירדתי ודברתי עמך שם ואצלת מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם ולא תשא אתה לבדך.

מן הפסוקים עולה כי שבעים הזקנים עם כל גדולתם לא יזכו לשמוע את ה' מדבר ישירות אליהם. הדיבור יתייחד אל משה וממנו תאצל הרוח אל שבעים הזקנים

10. דברינו אלו סמוכים על המדרש הדורש את העגלות ששלח יוסף כזכר לפרשת עגלה ערופה שהיו יעקב ויוסף עסוקים בה בטרם הלך ממנו, ועל זה אמר יעקב "רב עוד יוסף בני חי", וכדברי מדרש אגדה לבראשית: "רב כוחו של יוסף, בכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקתו".

11. ואולי משום כך בשעה שפגש יעקב את יוסף היה קורא את שמע, שהרי נאמר בה "ושננתם לבניך".

12. זקני ישראל נאספו פעמיים על ידי משה הפעם הראשונה לפני יציאת מצרים והשניה במדבר בשעת האצלת הרוח. נראה, כי רבותינו ראו קשר בין שתי האספות הללו ועל כן דרשו על ישיבת הזקנים את דרשתם כפי שיתבאר.

שישאו יחד עם משה במשא העם. חשיבותה של עובדה זו היא בכך שהזקנים אינם באים ליצור מערכת אלטרנטיבית למשה. תפקידם הגדול הוא להעביר את תורתו של משה אל העם ולהמשיך וללמדה גם לאחר מותו.¹³ תפקידם של הזקנים בישראל כממשיכי המסורה החל כפי שמתואר בברייתא עוד אצל זקני ישראל שבמצרים. והדברים מבוארים יפה מדברי רבנו בחיי בפירושו לפסוקים אלו:

ונראה, כי אף על פי שהזכיר עתה "אספה לי" כבר היו עם ישראל במצרים שבעים זקנים, כי מאז מיום שירדו למצרים שבעים נפש¹⁴ ונשתלחה הברכה בזרעם מנו עליהם שבעים זקנים להנהיגם וללמדם חקים ומשפטים צדיקים, כי היו חכמים גדולים **מקובלי האבות** ויודעים כי שבעים נפש היו דוגמא, ולכך מנו עליהם במצרים שבעים זקנים, והוא שכתוב: "לך ואספת את זקני ישראל" (שמות ג, טז), והיו שבעים, והם היו במתן תורה, הוא שכתוב "ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (שם כד, ט).

סיכומם של דברים: המשכיות מסירת התורה בישראל החלה מבית אברהם, המשיכה בביתם של יצחק ויעקב, ונקבעה בצורה רחבה לאומית כללית אצל שבעים הזקנים. משם ואילך מסירת התורה נתונה ביד שבעים הזקנים ומחליפיהם שבכל דור ודור.¹⁵

ז. משבעים לבית דין ומבית דין לשיבות

שבעים הזקנים שנשמכו על ידי משה רבנו¹⁶ המשיכו¹⁷ את קיומו של מוסד ה'זקנים' לדורות¹⁸ והם הם בית דין הגדול שלבסוף נקבע משכנו בירושלים.

13. כפי שנאמר ביהושע כד, לא: "ויעבד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואשר ידעו את כל מעשה ה' אשר עשה לישראל".

14. מסתבר כי הקביעה של מספר הזקנים כמספר המשפחות נועדה ללמד כי על התורה להתפשט בכל שדרות העם ובכל משפחותיו.

15. זו ככל הנראה הסיבה שבשללה הברייתא לא הביאה ראיות על קיומן של ישיבות נוספות בהמשך חייו של עם ישראל, שהרי משעה שנתמנו השבעים זקנים, הסנהדרין הוא הישיבה העיקרית שבישראל.

16. כמבואר ברמב"ם הלכות סנהדרין ד, א.

17. על ידי סמיכת תלמידיהם ומינויים למלא את מקומם בסנהדרין.

18. עיין ספר המצוות להרמב"ם מצוה קעו, משם מוכח שציווי מינוי השבעים זקנים הוא הציווי על בית דין הגדול.

הגדרת תפקידו של בית הדין הגדול שבירושלים נוסחה בלשון מופלאה על ידי הרמב"ם (ממרים א, א):

בית דין הגדול שבירושלים הם עיקר תורה שבעל פה והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל.

הביטוי 'עיקר תורה שבעל פה' עניינו על פי הרמב"ם (שם, הלכה ב) אחריות על העברת המסורת שבעל פה מדור לדור. מלבד זאת היה בית הדין הגדול הסמכות המוחלטת שעסקה בהוצאת ההלכות מן התורה במידות שהתורה נדרשת בהן¹⁹ ובהדרכה ההלכתית והרוחנית לכל ישראל.

למעשה, שלושת התפקידים הללו הם לבה של כל ישיבה מימות אברהם אבינו ומימות משה רבינו ועד ימינו אלה: א. העברת התורה שבעל פה מדור לדור. ב. עיסוק עיוני אינטנסיבי בתורה והוצאת המסקנות מעיון זה. ג. הדרכה הלכתית ורוחנית לכל ישראל.

מכלל דברינו עולה כי הישיבות של ימי אבותינו (הדעת נותנת שבימי אברהם, יצחק ויעקב עסקו בהעברת ולימוד דברי הנבואות שהיו בידיהם²⁰) ובתי הדין שקמו לאחריהן עסקו בהעברת מסורות התורה מדור לדור, והקדישו את חייהם לעיסוק באותן המסורות. עיסוק שכלל שני עניינים: הראשון, לימוד והבנת דבר ה' בטהרתו, השני, יישומו של רצון ה' בדרכי החיים המעשיים.

משעה שחבר המקדש ובטל בית דין הגדול שבירושלים, עבר התפקיד הנשגב הזה לכתפיהן של הישיבות בהן ישבו קטנים עם גדולים ועסקו בתורה. כך למדנו במדרש תנחומא לפרשת נח (סימן ג):

19. גם זה שם בהלכה ב: אחד דברים שלמדום מפי דעתם באחת מן המדות שהתורה נדרשת בהן וגראה בעיניהם שדבר זה כך הוא.

20. שמות רבה ה, יח: "תכבד העבדה על האנשים" (שמות ה, ט), מלמד שהיו בידם מגילות שהיו משתעשעין בהם משבת לשבת לומר שהקדוש ברוך הוא גואלן, לפי שהיו נוחין בשבת, אמר להן פרעה תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו וגו', אל יהו משתעשעין ואל יהו נפישין ביום השבת". ממדרש זה נראה שזה היה מעשה הזקנים במצרים, שהרי הזקנים היו שותפים [או אמורים להיות שותפים] להליכה זו, ועליה אמר פרעה "תכבד העבודה וכו' ואל ישעו בדברי שקר", וכוונתו היתה שלא ישעו הזקנים הללו במגילותיהם עם ישראל. (לרש"י, ע"פ חז"ל, אי הזכרת הזקנים בפסוק א' שם מלמדת שנשמטו הזקנים והלכו להם. אולם על פי הפשט ניתן לומר ש"ואחר באו משה ואהרן" הכוונה בראש הזקנים והם שדברו אל פרעה ולכן לא הוזכרו הזקנים ששתקו). ומכאן הראיה לכך שכשהיו במצרים לא פסקה ישיבה מהם, כדברי הגמ' ביומא.

ואף הקדוש ברוך הוא כרת ברית עם ישראל שלא תשכח תורה שבע"פ מפייהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות, שנאמר "ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתני בפיך לא ימושו" וגו' (ישעיה נט), ולא כתיב "ממך" אלא "מפיך" ומפי זרעך ומפי זרע זרעך", ולפיכך קבע הקדוש ברוך הוא שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה, ומתקבצין שתי פעמים בשנה, באדר ובאלול, מכל המקומות, ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאים ראיה ומן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בדברי תורה.

מאותן ישיבות גדולות שבבבל, עבר התפקיד לישיבות שבכל אתר ואתר ובכללן הישיבות שבדורנו הממשיכות להעביר את אותה התורה ואותה המסורת, לדורנו ולדורות הבאים.

ח. מסקנות

המסקנה העיקרית העולה מתוך הדברים היא שכל מי שזוכה להיכנס לישיבה זוכה ליטול על עצמו עול כבד ונפלא של מסירת התורה מדור לדור. מסירת התורה הזו מתאפיינת בשני מרכיבים עיקריים:

- **הראשון** – לימוד התורה ורכישת ידיעות מקיפות בכל מרחביה ומעמקיה של תורת ה'.
  - **השני** – עיון נמרץ בדברי התורה ובדברי חכמים שיוביל ליכולת להוציא מתוכם הדרכות נכונות הן בתחום ההלכה והן בתחומים נוספים.
- מתוך כך אנו למדים שהישיבה מעצם הגדרתה אינה אמורה לעסוק בפעילויות או ברעיונות שהם מחוץ לעולם של מסירת התורה. חשובים ככל שיהיו עניינים אלו, הם אינם מתפקידה של ישיבה.
- הישיבה היא מקור ה'חיים', ממנו אמור הבחור לשאת מים חיים ולהשקות לצמאים רבים המצויים בכל קהילות ישראל בכל מקום שהם.
- הישיבה שלנו אינה שונה במהותה מאותה ישיבה עתיקה של אברהם אבינו בה ישבו ועסקו בהבנתה של דרך ה', דרך המשפט והצדקה. הישיבה שלנו אינה שונה בצורתה משיבתם של שבעים הזקנים, בה עמלו לשון את דברי התורה ולעיין בפסוקיה ובשמועותיה עד שיוכלו להוציא הוראה ומשפט לכל ישראל.
- תפילתנו, כי נזכה להמשיך ולמסור את תורת ה' לדורות הבאים. ובמהרה בימינו יחזרו כהנים לעבודתם, לויים לשירם ולזמרם וגדולי חכמי התורה ישובו ללשכת הגזית ויחדשו בה את ישיבתם הגדולה שממנה תצא תורה לכל ישראל. "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".